

УДК 369.034

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Степура В.В.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION PROVISION IN UKRAINE

Stepura V.V.

В статті проведено аналіз сучасного стану системи недержавного пенсійного забезпечення. Проаналізовано динаміку основних показники діяльності недержавних пенсійних фондів за останні роки. Розглянуто структуру активів недержавних пенсійних фондів та напрями їх інвестування. Розглянуто динаміку кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників за останні роки. Обґрунтовано значущість функціонування недержавних пенсійних фондів для економіки та переваги для використання недержавних пенсійних фондів в якості інструмента для створення особистих накопичень.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійне забезпечення, недержавний пенсійний фонд, пенсійні активи, внески.

Постановка проблеми. Конституція України визначила право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Проте, сьогодні обов'язкова державна система пенсійного забезпечення не здатна надати високий рівень пенсії при низьких розмірах обов'язкових пенсійних відрахувань і несприятливих демографічних умовах.

Важливим кроком на шляху до забезпечення права громадян на соціальний захист і забезпечення гідного рівня життя при досягненні пенсійного віку було реформування пенсійної системи і створення додатково до гарантованого державою джерела пенсійних виплат недержавної системи пенсійного забезпечення.

Так, 1 січня 2004 року набрав чинності Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", який визначив структуру

системи пенсійного забезпечення в Україні, яка складається з трьох рівнів – загальнообов'язкового державного пенсійного страхування у вигляді солідарної та накопичувальної системи та добровільного пенсійного забезпечення. Її сутність полягає в тому, що вона дозволяє зробити пенсійну систему нашої країни фінансово збалансованою та стійкою. В такій системі ризики, пов'язані з демографічною та економічною ситуаціями, будуть розподілені між трьома її рівнями, що дозволить захистити майбутніх пенсіонерів від зниження загального рівня доходів. Сьогодні багаторівневі пенсійні системи створені практично в усіх країнах світу, а їх елементи успішно апробовані впродовж багатьох років у цивілізованих країнах [10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження наукової сторони функціонування недержавних пенсійних систем впродовж останніх років внесли такі вітчизняні вчені, як Внукова Н.М., Мальований М.І., Юрій С.І., Конопліна Ю. С., Кропельницька С.О., Науменкова С.В., Карлін М.І. та багато інших. Проте до сьогодні не в повній мірі досліджено усі аспекти функціонування системи добровільного пенсійного забезпечення, через що, в значній мірі вона не користується такою популярністю в нашій країні, як за кордоном.

Метою статті є висвітлення сучасного стану системи недержавного пенсійного забезпечення України та перспектив її розвитку.

Матеріали і результати дослідження. Для об'єктивної оцінки системи недержавного пенсійного забезпечення (далі НПЗ), перспектив та напрямів її подальшого розвитку необхідно проаналізувати стан та динаміку її загальних показників за останні роки.

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг у 2013 році кількість учасників недержавних пенсійних фондів відповідно до укладених контрактів становила 840,6 тис осіб, що на 43,8% більше, ніж у попередньому році. Отримані

результати свідчать про позитивну динаміку довіри громадян до третього рівня системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні (табл. 1) [7].

Завдяки зростанню кількості учасників НПФ сума пенсійних внесків станом на 31.12.2013 становила 1 587,5 млн. грн., що на 20,8% більше або на 273,8 млн. грн. порівняно з кінцем 2012 року. Зростання обсягів внесків за результатами року пояснюється значним збільшенням учасників системи НПЗ на 255,8 тис. осіб.

Загальна кількість зареєстрованих НПФ за 2013 рік зменшилась на 13,8 % у порівнянні з 2012 роком та становить 81 недержавних пенсійних фонди. За

територіальним принципом у Києві зосереджено біля 75,3 % усіх НПФ.

Кількість відкритих НПФ є найбільшою і на кінець звітної періоду становила 65, що пояснюється їх більшою доступністю до широких верств населення, тоді як учасниками професійних чи корпоративних НПФ можуть бути лише фізичні особи, які пов'язані за родом їх професійної діяльності або перебувають у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками або роботодавцями-платниками. Станом на 31.12.2013 року кількість корпоративних фондів становить дев'ять, професійних – сім (табл. 2, рис. 1) [7].

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів [7]

Показники	Станом на 31.12.2011	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Темпи приросту, %	
				станом на 31.12.2012/ станом на 31.12.2011	станом на 31.12.2013/ станом на 31.12.2012
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	75,0	61,4	61,4	-18,1%	0,0%
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	594,6	584,8	840,6	-1,6%	43,7%
Загальні активи НПФ, млн. грн.	1 386,9	1 660,1	2 089,8	19,7%	25,9%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1 102,0	1 313,7	1 587,5	19,2%	20,8%
у тому числі:					
- від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	15,8%	13,5%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1 051,2	1 254,9	1 520,5	19,4%	21,2%
Пенсійні виплати, млн. грн.	208,9	251,9	300,2	20,6%	19,2%
Кількість осіб, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	63,1	66,2	69,0	4,9%	4,2%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	559,9	727,0	953,3	29,9%	31,1%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	473,3	620,3	818,0	31,1%	31,9%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	86,6	106,6	135,3	23,1%	26,9%

Таблиця 2

Кількість НПФ станом на 31.12.2013 року

Вид НПФ	30.09.2013	31.12.2013	Зміна за 4-й квартал 2013
Відкриті	62	65	4,84%
Корпоративні	8	9	12,50%
Професійні	7	7	0,00%
Всього	77	81	5,19%

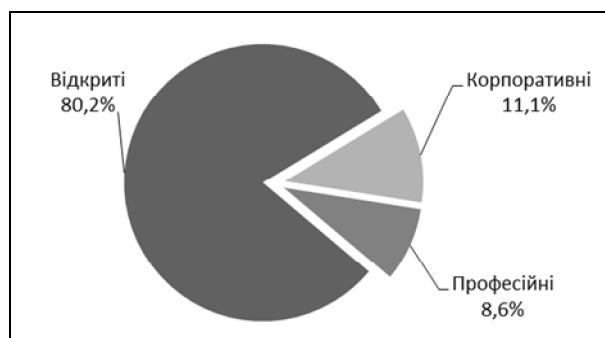

Рис. 1. Кількість НПФ станом на 31.12.2013 року

За результатами 2013 року спостерігається концентрація ринку НПФ. Вартість активів 10 найбільших НПФ становить 1847,9 млн. грн., або 88,4 % від вартості активів усіх недержавних пенсійних фондів. Кількість фондів, у яких вартість активів перевищує 10 млн. грн., за 2013 рік

збільшилась на 2 фонди та станом на 31.12.2013 складає 19 установ. В структурі активів НПФ провідне місце займають цінні папери та грошові кошти 357 млн. грн. та 323 млн. грн. відповідно. (табл. 3, рис. 2) [9].

Таблиця 3

Структура активів НПФ станом на 31.12.2013 року

Вид НПФ	Грошові кошти	Цінні папери	Банківські метали	Нерухомість	Інші активи	Всього
Відкриті	229 558 585	242 577 521	13 583 653	15 740 553	5 960 760	507 421 072
Корпоративні	59 025 157	60 661 123	1 107 380	0	511 048	121 304 708
Професійні	34 467 688	53 824 182	0	5 050 939	3 375 000	96 717 809
Всього	323 051 430	357 062 826	14 691 033	20 791 492	9 846 808	725 443 589

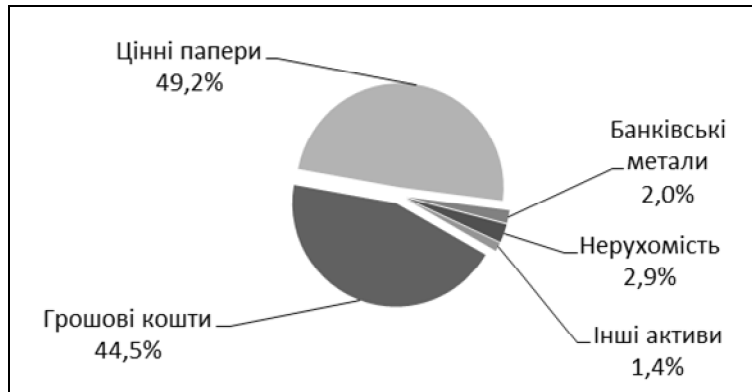

Рис. 2. Структура активів НПФ станом на 31.12.2013 року

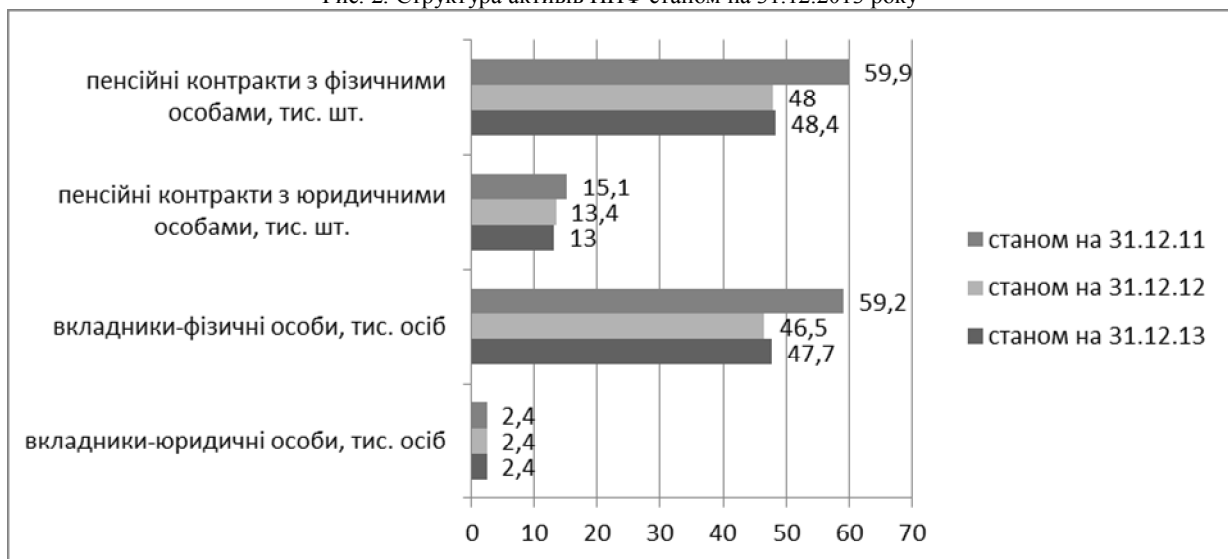

Рис. 3. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників за 2011 – 2013 рр.

Також, слід відмітити, що структура активів НПФ за останні роки практично не змінювалася. Досить велика частина активів знаходиться в грошових коштах, що пов'язано з браком надійних фінансових інструментів та нестабільністю в державі.

Кількість адміністраторів, які мають ліцензію на здійснення діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, за 2013 рік зменшилась на 2 та становить 28 установ.

Станом на 31.12.2013 адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 61 409 пенсійних контрактів з 50 068 вкладниками, з яких 2 373 вкладники – юридичні особи (4,7 % від загальної кількості вкладників), на яких припадає

1 520,5 млн. грн. внесків або 95,8 % від пенсійних внесків у системі недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ), а 47 695 вкладники – фізичні особи (95,3 % від загальної кількості вкладників), на яких припадає 66,7 млн. грн. внесків або 4,2 %.

При цьому, порівняно з кінцем 2012 року кількість контрактів з юридичними особами зменшилась на 3,0%, а з фізичними особами зросла на 0,8 % (рис. 3) [7].

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені **пенсійні внески**. Станом на 31.12.2013 сума пенсійних внесків становила 1 587,5 млн. грн., що на 20,8% більше або на 273,8 млн. грн. порівняно з кінцем

2012 року. Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 31.12.13 становив 2 089,8 млн. грн. Усього за 2013 рік активи недержавних пенсійних фондів зросли на 20,6% або на 429,7 млн. грн. (рис. 4) [7].

Слід зазначити, що в системі НПЗ серед вкладників спостерігається тенденція до скорочення або тимчасового припинення сплати внесків на користь своїх учасників, що спричинена нестабільною економічною а політичною ситуацією, що на даний момент має місце в Україні.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення

набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.12.2013 року переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (36,4% інвестованих активів), облигації підприємств, емітентами яких є резиденти України (31,0%), акції українських емітентів (13,3%), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (11,5%) (рис. 5) [7].

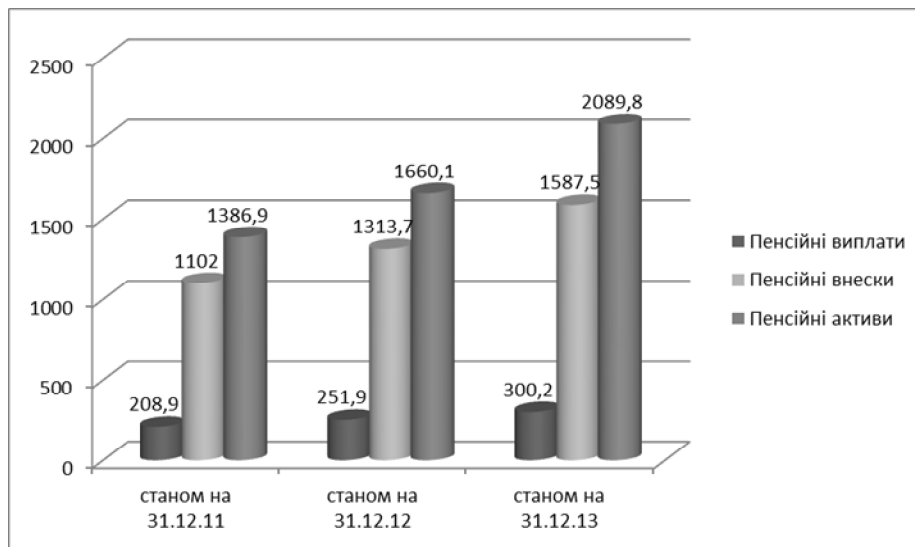

Рис. 4. Динаміка основних показників системи НПЗ за 2011 – 2013 рр. (млн. грн.)

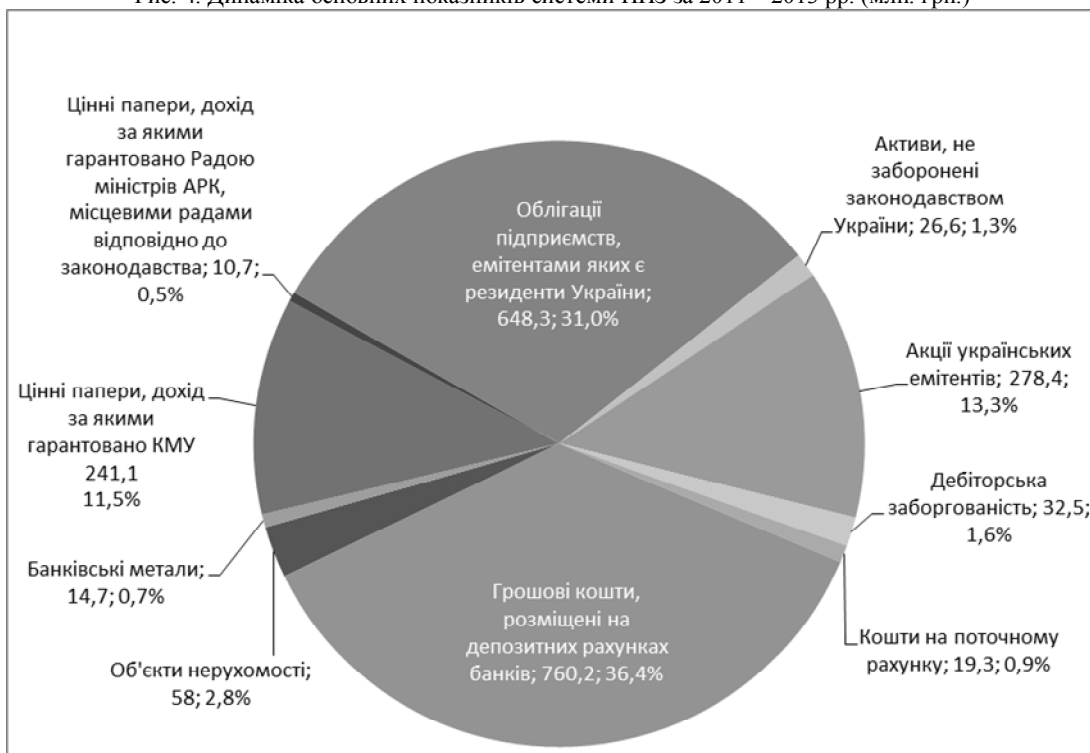

Рис. 5. Структура інвестованих пенсійних активів станом на 31.12.2013 (млн. грн.)

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ.

Загальна вартість доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 31.12.2013 становила 953,3 млн. грн. або 60,1% від суми залучених внесків, збільшившись протягом 2013 року на 226,3 млн. грн., або на 31,1% [7].

Загалом, за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за дев'ять років функціонування у системі недержавних пенсійних фондів накопичено 2 089,2 млн. грн.

Отже, як можна побачити з вище приведених даних, основні показники, що характеризують діяльність НПФ, незважаючи на сучасні негативні економіко-політичні явища, мають стабільну тенденцію до зростання.

Насамперед, це пов'язано з недостатністю ресурсів системи обов'язкового пенсійного страхування, яка не може фінансово забезпечити зростаючий дисбаланс між працюючими та пенсіонерами. А зважаючи на обмеженість фінансових інструментів створення заощаджень НПФ є ефективним засобом накопичення особистих пенсійних заощаджень, оскільки дозволяє скористатися наступними перевагами:

фінансова незалежність після закінчення активної трудової діяльності завдяки отриманню додаткової до гарантованої державою пенсії, розмір якої залежить від розміру пенсійних внесків, періоду накопичення та суми заробленого на них інвестиційного прибутку;

самостійність вибору розміру пенсійного внеску та його періодичності – законодавство не встановлює обмежень щодо мінімальної або максимальної суми пенсійних внесків та періодичності їх сплати. Укладаючи пенсійний контракт, вкладник самостійно визначає ці параметри, а також коригувати їх у разі зміни фінансового стану;

примноження пенсійних коштів – акумульовані в НПФ кошти інвестуються в різні інвестиційні активи (акції, облігації, дорогоцінні метали, нерухомість тощо). Таким чином їх розмір зростає завдяки отриманому на них інвестиційному прибутку, як на етапі накопичення, так і впродовж періоду пенсійних виплат;

персоніфікація пенсійних накопичень – для кожного учасника відкривається персональний пенсійний рахунок для обліку пенсійних внесків і результатів їх інвестування;

право власності на пенсійні кошти – незалежно від того, хто сплачував пенсійні внески на користь учасника НПФ, ці пенсійні внески, а також кошти, отриманні в результаті їх інвестування, є власністю такого учасника НПФ;

податкові пільги – пенсійні внески, зроблені на власну користь, не оподатковуються податком з доходів фізичних осіб (шляхом віднесення пенсійних внесків до складу податкового кредиту) у межах суми податкової соціальної пільги;

можливість успадкування пенсійних коштів – на відміну від пенсії, яка отримується із солідарної системи, пенсійні накопичення, сформовані в системі недержавного пенсійного забезпечення успадковуються;

самостійність визначення пенсійного віку – отримувач недержавної пенсії самостійно обирає свій пенсійний вік, після досягнення якого він має право на отримання пенсійних виплат, у рамках +/- 10 років від загальноновстановленого в Україні;

самостійність вибору пенсійної виплати відповідно до законодавства – учасник НПФ має право на три види пенсійних виплат, за рахунок коштів, акумульованих ним в НПФ:

пенсія на визначений строк, яка виплачується після досягнення пенсійного віку;

одноразова пенсійна виплата, яка виплачується у разі настання інвалідності, критичного стану здоров'я учасника НПФ (підтвердженого медично); виїзду учасника НПФ на постійне проживання за межі України; недостатності пенсійних коштів для здійснення мінімальних пенсійних виплат учаснику НПФ протягом року; смерті учасника НПФ (пенсійні кошти виплачуються спадкоємцям);

довічна пенсія (ануїтет), яка виплачується страховою компанією за рахунок накопичень в НПФ на підставі укладеного з нею учасником НПФ договору страхування довічної пенсії;

самостійність визначення умов, періодичності та тривалості здійснення пенсійних виплат – визначається отримувачем пенсії при укладенні з НПФ договору про виплату пенсії на визначений строк, але така пенсія розраховується не менше, ніж на 10 років;

контроль особистих пенсійних накопичень – в будь-який час учасник НПФ має право отримати виписку про стан індивідуального пенсійного рахунку, а один раз на рік така виписка надається йому безоплатно;

можливість заміни НПФ – вкладник (за умови розірвання пенсійного контракту) може перевести свої пенсійні накопичення до іншого НПФ, страхової компанії, банку, які здійснюють недержавне пенсійне забезпечення [10].

Висновки. Розглянувши систему недержавного пенсійного забезпечення та зокрема НПФ, можна сказати, що вони є досить потужними учасниками національного ринку фінансових послуг і мають велике значення як для окремого індивіду так і економіки в цілому. По-перше, НПФ є дієвим фінансовим інструментом створення власних пенсійних заощаджень. По-друге, використання акумульованих пенсійних активів дає можливість вивільнити до цього незадіяний капітал населення, що знаходився у формі власних заощаджень, та перевести його у реальний сектор економіки у формі інвестицій.

Література

1. Роз'яснення Міністерства юстиції України щодо системи недержавного пенсійного забезпечення від 13.06.12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0022323-12>

2. Внукова, Н. М., Кузьминчук Н. В.. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс [Текст]. / Н. М. Внукова, - Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 412 с.
3. Конопліна, Ю. С. Соціальне страхування [Текст] : навчальний посібник / Ю. С. Конопліна. - Суми : Університетська книга, 2008. - 224 с.
4. Мальований М.І., Бечко П.К., Бечко В.П. Соціальне страхування [Текст]. Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 496 с.
5. Юрій, С. І. Соціальне страхування [Текст] : підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. - К. : Кондор, 2006. - 464 с.
6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Концепція розвитку ринків небанківських фінансових послуг України на 2013-2014 роки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/docs/Prezentacia_syn.pdf
7. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2013 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202013.pdf
8. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку: монографія [Текст] / [Лібанова Е.М., Новіков В.М., Макарова О.В. та ін.]. - К.: Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2006. - 178 с.
9. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу. Статистика НПФ в управлінні КУА у 4 кварталі 2013 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1942/88/NPF_Q4%202013.xls
10. Українські фонди [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrfunds.com.ua/ua/non-governmental-pension-provision/system/>

References

1. Roz'yasnennya Ministerstva yusty'ciyi Ukrainy' shhodo sy'stemy' nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya vid 13.06.12 [Elektronny'j resurs]. - Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0022323-12>
2. Vnukova, N. M., Kuz'my'nchuk N. V.. Social'ne straxuvannya: Kredy'tno-modul'ny'j kurs [Tekst]. / N. M. Vnukova, - Navch. Posib. - K.: Centr uchbovoyi literatury', 2009. - 412 s.
3. Konoplina, Yu. S. Social'ne straxuvannya [Tekst] : navchal'ny'j po-sibny'k / Yu. S. Konoplina. - Sumy' : Universy'tets'ka kny'ga, 2008. - 224 s.
4. Mal'ovany'j M.I., Becho P.K., Becho V.P. Social'ne straxuvannya [Tekst]. Navch. Posib. - K.: Centr uchbovoyi literatury', 2012. - 496 s.
5. Yuriy, S. I. Social'ne straxuvannya [Tekst] : pidruchny'k / S. I. Yuriy, M. P. Shavary'na, N. V. Shamans'ka. - K. : Kondor, 2006. - 464 s.
6. Nacional'na komisiya, shho zdiysnyuye derzhavne reguluyvannya u sferi ry'nkiv finansovy'x poslug. Konceptsiya rozvy'tku ry'nkiv nebankivvs'ky'x finansovy'x poslug Ukrainy' na 2013-2014 roky' [Elektronny'j resurs]. - Rezhym dostupu: http://nfp.gov.ua/files/docs/Prezentacia_syn.pdf
7. Nacional'na komisiya, shho zdiysnyuye derzhavne reguluyvannya u sferi ry'nkiv finansovy'x poslug. Pidsumky' rozvy'tku sy'stemy' nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya stanom na 31.12.2013 roku [Elektronny'j resurs]. - Rezhym dostupu:

- http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202013.pdf
8. Nacional'na sy'stema zagal'noobov'yazkovogo derzhavnogo social'nogo straxuvannya: suchasni problemy' ta strategiya rozvy'tku: monografiya [Tekst] / [Libanova E.M., Novikov V.M., Makarova O.V. ta in.]. - K.: In-t demografii ta socz. doslidzh. NAN Ukrayiny', 2006. - 178 s.
9. Ukrayins'ka Asociaциja Investy'cijного Biznesu. Staty'sty'ka NPF v upravlinni KUA u 4 kvartali 2013 roku [Elektronny'j resurs]. - Rezhym dostupu: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1942/88/NPF_Q4%202013.xls
10. Ukrayins'ki fondy' [Elektronny'j resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.ukrfunds.com.ua/ua/non-governmental-pension-provision/system/>

Степура В.В. Анализ современного состояния и перспективы развития негосударственного пенсионного обеспечения в Украине

В статье проведен анализ современного состояния системы негосударственного пенсионного обеспечения. Проанализирована динамика основных показателей деятельности негосударственных пенсионных фондов за последние годы. Рассмотрена структура активов негосударственных пенсионных фондов и направления их инвестирования. Рассмотрена динамика количества заключенных пенсионных контрактов и количества вкладчиков за последние годы. Обоснована значимость функционирования негосударственных пенсионных фондов для экономики и преимуществ для использования негосударственных пенсионных фондов в качестве инструмента для создания личных накоплений.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионное обеспечение, негосударственный пенсионный фонд, пенсионные активы, взносы.

Stepura V.V. Analysis of the current state and prospects of development of non-state pension provision in Ukraine

This article analyzed the current state of the system of non-state pension provision. Statistical analysis was carried out in an article supported by explanations and conclusions for understanding the studied issue. The dynamics of main indicators of activity of non-government pension funds in recent years is analyzed. The structure of assets of non-government pension funds and directions of its investment is considered. The dynamics of the number of pension contracts and the number of contributors over the years is considered. Analysis of the studied parameters held separately for deeper study of the topic of the article. This article grounded the importance of the functioning of non-government pension funds for the economy and benefits for the use of non-government pension funds as a tool for creating personal savings.

Key words: pension system, pension, non-government pension fund pension assets, contribution.

Степура Віктор Вікторович - к.е.н., доцент кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Україна. svmail@meta.ua

Рецензент: Костирко Л.А., доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.